

Şehrin Yenigün GAZETESİ'NİN ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR Defizası

CİLT: 4 • SAYI: 1

HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

3 ARALIK 2021 CUMA

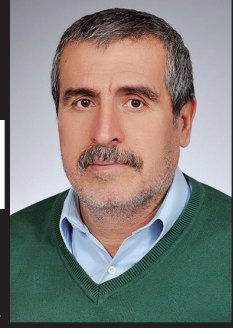

**KONYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ**

KONYA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ'NİN
KATKILARIYLA

ALİ ŞÎR NEVAÎ

DÖRDÜNCÜ CİLDİMİZE MERHABA DİYORUZ

**SADIK
GÖKÇE**

sadikgokce@hotmail.com

Şehrin Hafızası İlavemizin dördüncü cildinin ilk sayısına şu anda elinizde tutuyorsunuz. Geride bıraktığımız 3 cilt toplam yeksen bir sayıdan oluştu. Nasip olursa bu cildimizde dalya diyerek yüzüncü sayımızı çıkaracağız. Yüzüncü sayıyı telaffuz etmek ve bu sayıyı hayal etmek çok güzel bir duygu. Bu duyguyu yaşamak ise ayrı bir mutluluk kaynağı. İnşallah bu mutluluğu tatmak bize de nasip olur.

Geride bıraktığımız sayılarımızda Türk Edebiyatının, dilinin, tasavvufun iz bırakan meşhurlarını sizlere tanıtmaya çalıştık. Bunu ne kadar başardık bilemiyorum ama samimiydik ve hiçbir çıkarımız olmadan bu işi üstlendik. Bu sayımızda Türk dilinin ve edebiyatının zirve isimlerinden Ali Şir Nevai'yi sayfalarımıza konuk edeceğiz.

Azerbaycan'dan Bak Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Sevdâ Sadıgova Ali Şir Nevai'yi Şehrin Hafızası İlavesi okurları için hazırladı. Sadıkova tarafından hazırlanan metinde Azerbaycan'da kullanılan ama bizde kullanılmayan kelimeler ve terimler yer alıyor.

Bu kelime ve terimleri değiştirme ihtiyacı duymadım. Çünkü Azerbaycan bizim en fazla ilişki içerisinde olduğumuz, kültür benzeşmesi diğer Türk Cumhuriyetlerine göre daha fazla olan bir ülke. Hatta "iki devlet bir millet" sloganı ile vatandaşların yanında ülke liderleri dahi bu birlikteliği daha ileriye taşıma gayreti içerisinde. Hattı zatında her iki ülke de Oğuz Türkçesi kullanıyor.

Ali Şir Nevai'yi anlatan ikinci yazıda ise Anuş Gökçe'nin imzası var. Şehrin Hafızası

okuyucuları Anuş Hanımı araştırma ve inceleme yazıları ile tanıyorlar. Bugüne kadar Türk Edebiyatının, tasavvufun ve Türk Dilinin birçok zirve ismini sizler için hazırladı ve sanıyorum bu yazıları benim gibi sizler de zevkle okudunuz.

Ali Şir Nevai'yi konu alan her iki yazımız tarafından hazırlanan yazıları da zevkle okuyacağımızı tahmin ediyorum.

İlavemizin demirbaş ve olmazsa olmaz yazarlarından birisi de Fatma Tutak. İkinci ve üçüncü ciltlerimizde yayınlanan birbirinden güzel hikayeleri ile damağımızda ayrı bir tat bıraktı. Bu cildimizde de Fatma Tutak yeni hikayeleri ile bizimle olacak. Bu sayımızda kuşaklar arasında yaşanan farklılaşmayı Fatma Tutak'ın anlatımıyla yaşayacaksınız.

Ahmet Sevgi Hocamız Mesnevî'nin Gölgesinde ve Aczimin Giryesi başlıkları altında yazdığı beyitlerle bize nasihat vermeye ve insan olduğumuzu hatırlatmaya devam edecek.

Yine zevkle okuduğunuzu düşündüğüm Şaban Kumcu edebiyat alanında hazırladığı araştırma ve inceleme yazıları ile desteğini bizden esirgemeyecek.

Konya'nın dününü bugüne aktarma görevini gönüllü olarak üstlenen Mustafa Özcan Hocamız bu cildimizde de bu görevini sürdürmeye devam edecek. Elbette başka sürpriz yazarlarımız da olacak. Allah utandırmasın.

NİYET HAYIR, AKİBET HAYIR.

İÇİNDEKİLER

• DÖRDÜNCÜ CİLDİMİZE
MERHABA DİYORUZ

SADIK GÖKÇE

• ALİ ŞİR NEVÂİ SANATKÂRLIĞI:

DİL DÜZEYİNDE TASAVVUF

DÜŞÜNCESİ

DOÇ. DR. SEVDA SADIGOVA

• GEÇMİŞ GEÇMEMİŞ

FATMA TUTAK

• ON BEŞİNCİ YÜZYILDA BİR DİL

CENGÂVERİ: ALİ ŞİR NEVÂİ

ANUŞ GÖKÇE

• KONYA'DAN AŞIKLAR GEÇTİ

SALİHA DEĞİRMENCİ YAVAŞ

• BİR GÜL BU KARANLIKLARDA-2

ŞABAN KUMCU

ALİ ŞİR NEVÂİ SANATKÂRLIĞI: DİL DÜZEYİNDE TASAVVUF DÜŞÜNÇESİ

DOÇ. DR.
SEVDA
SADIGOVA

Herhangi bir edebî örneğin uzun ömürlülüğü ve modernliği, mazmun, karakterler dizisiyle beraber, geleceğe iletilen fikirlerin güncelliği ile değerlendiriliyor. Türk düşünülerinin dünyanın bilim ve edebiyat hazinesini zengileştiren eserleri asırların zaman sonsuzluğundan günümüzle konuşuyor, müdriklik ve hikmet yoluyla zihinsel sistemi ilerici bir istikamete yönlendiriyor.

Böyle şahsiyetlerden biri de Türk Özbek edebiyatının ünlü temsilcisi, çokyönlü edebî mirasa sahip şair, filozof Ali Şir Nevâî'dir. O, "Hamse"si, "Tezkire"leri, dinî ahlakî, felsefi, biyografik, tarihî eserleriyle kendi ekolünü oluşturan ünlü düşünülerden biridir. A.Ş. Nevâî yaratıcılığı mazmunca zengin, kapsamına göre geniş olduğundan araştırma alanı da çok yönlüdür. O, aynı zamanda yaşadığı dönemin ünlü devlet adamıdır: H.Baykara sarayında büyük ilgi, saygı ve hürmet görmüştür. Türk halklarının fikir tarihinin yanı sıra sosyal hayatında da önemli rol oynamıştır. XV. yüzyıl Azerbaycan şairi Kişverî kendi kaderiyle mukayesede A.Ş.Nevâî'nin saray tarafından korunması hakkında şöyle yazmıştır: "...Kişverî şiiri Nevâî şiirinde eksüğ imes, Ger bahıtına düşseydi Sultan Hüseyin-Baykara...."

A.Ş.Nevâî XII. yüzyıl edebî fikrini XV. yüzyıla aktarmakla ona yeni renk katmış, Nizami Gencevi, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin yolunu devam ettirmiş ve ilk kez Türkçe "Hamse" yazmıştır.

Araştırmalarda kaydedildiği gibi, A.Ş. Nevâî dâhi Nizami Gencevi'nin eserlerini orijinalden okumuş, onun sanatından büyülenmiş ve Türkçe "Hamse" yazmağa teşebbüs etmiştir. A.Ş.Nevâî'nin "Muhakemetül-Lügateyn" eserinde bu fikir şöyle doğrulanmıştır: "Hamse" pencesine pence vurmuşum. Evvelce "Müminlerin Teşvişi" (Heyretül-Ebrar) bağında tabim güller açmıştır ki, ona "Sırlar Hazinesi"nden "Mahzenül-Esrar" Şeyh Ni-

zaminin ruhu başıma dürler saçmıştır". Aynı zamanda A.Ş. Nevâî "Hamse"ye dahil olan eserlerinde de Nizami kudretinin büyüklüğünden, sanatının mucizevi gücünden bahsederek bir daha bu dâhi yazara olan sevgisini göstermiştir: "O Gence'de uyuyan büyük Nizami Gence'de olsa da, aramı onun "Hazine-ler" üstedir makamı onun".

XV. yüzyılda - Arapça ve Farsçanın henüz Türk halklarının kültürel hayatında - dil ortamında güçlü etkisi olduğu bir dönemde yazar Türkçenin bu dillerle rekabetini cesaretle ve başarıyla devam ettiriyor. Türkçenin tüm dahili gücünü ve ifade sisteminin mükemmelliğini bilimsel düzeyde ortaya çıkarıyor. A.Ş.Nevâî'nin Türkçe ile bağlı görüşleri "Muhakemetül-Lügateyn" eserinde yer alıyor ve bu dilin ifade zenginliği, semantik yapısı ve anlamlarından geniş şekilde bahsediliyor.

Zeki Velidi Togan edebî ortamda A.Ş. Nevâî'ni "Fars şairlerinin taklitçisi" adlandıranlara karşı çıkarak Rus bilim adamı Bertels'in araştırmalarına dikkat çekiyor ve bilimsel mulahazalarını sunarak şöyle yazıyor ki, bu şair acem ve İslam edebî mevzularını ancak bir çerçeve olarak kullanmış, fakat bunları Türk hayatından levhalarla doldurmuştur. Arap ve Fars kültürüne ait olan edebî yaratıcılık o dönemin sosyal durumunun taleplerinden dolayı ortaya çıkmıştır.

Yabancı dil ve edebî kalıpta eserlerin yazılması Türk yazarları için millî dil açısından yanlış yorumlanabilir, fakat, tabii ki, büyük yetenek gerektiren bu işte edebî fikir ve sanatkarlık açısından bir söz söylenmesi mümkün değil.

Türk edebî fikrinin yaratıcıları bu işin üstesinden layıkıyla gelerek dünya medeniyet hazinesini zenginleştiren eserler sunmuş, büyük ün kazanmışlar.

* Azerbaycan, Bakü Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü. E-mail: sevda.mcabbar@yahoo.com

A.Ş.Nevâî "Ferhat ve Şirin" mesnevisinin sonunda eserleri ve "Divan"ı sayesinde millî şair gibi tanınmasını şöyle açıklıyor: "Türk ulusu gerek bir kabile gerekse de yüz ve bin kabile olsun, bunun hepsi muhakkak ki, benimdir. Ben hiç bir ordu sevk etmeden, Çin ülkesinden Horasan'a kadar uzayan yerlerdeki tekmil Türkleri öz fermanım altına aldım. Yalnızca Horasan (Türkü) değil, Şiraz ve Tebriz (Azerbaycan) Türklerinin devrini daha benim kalemin şeker dökken bir şekilde tatlı kalmıştır. Benim sözüme Türk milleti gönlünü vermiştir, yalnızca gönlünü değil, canını dahi vermiştir: yalnız Türk değil, Türkmenler de benim sözüme gönlünü ve canını vermiştir". Bu deyim şairin hem siyasi hem de sanatkâr konumunu yansıtırıyor.

A.Ş. Nevâî sözü yaratılışın ilki sayarak şöyle yazıyor:

Sözün baresinde bunu deyim ki,

Bütün varlıkların o olub ilki.

Söz evvel yaratıb, sonra mahlukat,

Sözden sonra gelib bütün kâinat.

Sözün mahiyetine, gücüne vâkıf olan şair Türkçenin ifade imkânlarını da düzgün değerlendiriyor, yaratıcılığı ve diliyle edebî ekol - akım oluşturuyor. Bu açıdan onun "Muhakemetül-Lügateyn" eseri önemli yere sahiptir. XI. yüzyılda M.Kaşgâri "Divanü-Lügat it-Türk" eseriyle Türkçe ve Arapçanın atbaşı yarışında Türk dilinin kudretini tüm yönleriyle sunmayı başarmıştır. XII. yüzyılda Nizami Gencevi "Hamse"si ile Farsçada, ancak araştırmacıların "Türk iyi geliyor" söyledikleri mükemmel edebî örnekler yaratıyor. Bu yolu A.Ş.Nevâî Türkçede devam ettiriyor. Farsçanın devlet dili olduğu bir zamanda Çağatayca'yı yüksek edebî dil düzeyinde kullanması, eserlerini ana dilinde - Türkçede yazması ve bu dilin mükemmelliğini ilan etmesi, A.Ş.Nevâî sanatkârlığının üstün taraflarından biridir. "Leylâ ve Mecnun" mesnevisinin sonunda şöyle yazıyor:

Ben Türkçe başlanan rivayet

Qıldım bu fesâneni hikâyet.

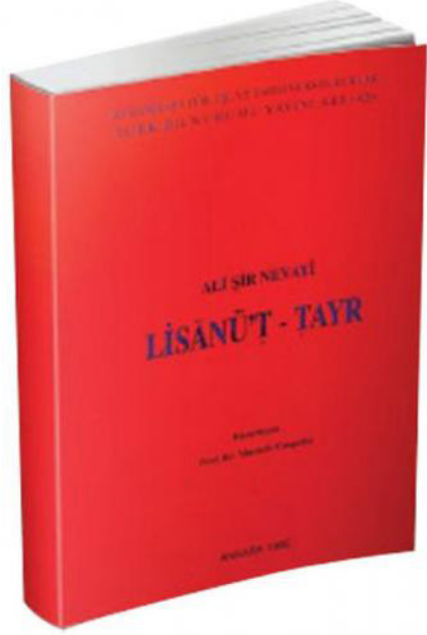
Kim, şuhreti çün cahânga tolgay,

Ben Türkçe başlayıb rivayeti

Kıldım bu efsaneyi hikâya

Kim, şöhreti çün cihana dola

Kâmil Veli Nerimanoğlu'nun kanaatine "A.Ş.Nevâî'den uzaklaşan yollar Türklükten uzaklaşan yollardır. A.Ş.Nevâî'ye yakın yollar ve doğrudan A.Ş.Nevâî'ye giden yollar

Türklük felsefesine ve Türklük akidesine (inancına) giden yol gibi kutsaldır".

A.Ş.Nevâî dilleri karşılaştırırken Arapçadan bahsediyor, bu dilin üstünlüğünü "Kuran-ı Kerim"le ilişkilendirerek şöyle yazıyor: "Allah! Allah! Bu bahçenin insan ruhunu yücelten temasına ve kalp okşayan bu gülşenin paklığına bak! Ki, onun bahçivani "Biz bulutlardan gürültüyle yağmur indirdik, yapraklardan tohumlar ve bitkiler, ormanlar ve bağlar yarattık" lütfuyla dil açıyor...". O, dilin kökeni meselesine Reşideddin'in "Oğuzname"sinde olduğu gibi, dini efsane açısından yaklaşıyor ve Nuh'un üç oğlunu tufandan sonraki dünya insanının ve dilin ecdadı, kökü olarak görüyor: "Bundan (Arapçadan) başka, asil muteber olan üç dil var. Ve o diller kendi deyim ve gehverleriyle (onlarda) konuşanların nutkunu süslüyor ki, onların herbirinin çoklu kolları var. O üç dilin - Türk, Fars ve Hint dillerinin kökeni Nuh peygamber salavatullahü-aleyhin üç oğluna - Yafes'e, Sam'a ve Ham'a gidiyor".

VII.-XII.yüzyıllar Türk edebî ortamında hâkim olan, Türkçeyi sıkıştıran Arapça ve Farsçanın kültü XIII-XIV. yüzyıllarda Moğol işgalinin etkisiyle biraz daha azalıyor. Moğol ordusunun büyük askerî gücünün Türklerden ibaret olması, Türk dil ortamına yol açıyor (Moğol ve Türk dillerinin akrabalığı ve yakınlığı hakkında da bilimsel düzeyde tartışmalar mevcuttur).

Böyle siyasi durum Türk dilinin kullanım dairesini devlet düzeyinde de temin ediyor ve edebî örneklerin yaranması ve geniş kapsamda yaygınlaşmasına neden oluyor. A.Ş. Nevâî kendi eserinde Türkçenin bilimsel düzeyde karşılaştırmalı analizini yapıyor, Türk dilinin semantik zenginliği, ifade sisteminin çok seçenekli olması hakkında geniş bilgiler vererek gösteriyor ki, Fars ve Arap dilleri kâmillik ve nakıslık bakımından farklıdır: söz ve ifade oluşturmakta Türk Sart'tan (Fars) daha yeteneklidir. Onun dil ve ifade sistemi, kelimelerin semantik yapısıyla bağlı fikirleri çağdaş dilciliğin lengvo-psikoloji ve anlam bilimi alanlarını kapsamaktadır.

A.Ş.Nevâî bir anlamın çeşitli çalarlarını yansıtan paralel birimleri birer birer sunuyor, herbirine ait örnekler veriyor, Türkçenin zenginliğine, farklı duygu ve düşüncelerin ifade fonksiyonelliğine dikkat çekiyor. O, bazı Türk şairlerinin yabancı dil eğilimini onların yetenezsiz olmasına bağlıyor, bu dilin zengin ifade sistemini doğru kullanmadıklarından kaynaklandığını gösteriyor: "Türkçede çok güzel ifadeler var. Ancak onları hoş bir şekilde düzenlemek ve narin şiirler eklemek zordur. Bu işe başlayan insanlar, zorluklarla karşılaştıklarında çabuk soğurlar ve daha kolay yolu seçerler". A.Ş.Nevâî kendi yaratıcılık deneyiminden bahsederken başlangıçta Farsçaya ilgi gösterdiğini, fakat sonradan bilinçli şekilde Türkçeye geçmesini şöyle açıklıyor: "Yukarıda anlatılan âdet gereği benim de eğilimim Farsçaya oldu. Ama bilinç çağına girer girmez, doğâl içgüdülerim beni incelikleri ve karmaşıklıkları anlamaya yöneltti, Türkçe düşünmek benim için önemli hâle geldi. Gözlerimin önünde bir dünya açıldı, on sekiz binden fazla dünyaya. Sonra tabime öyle güzel bir gökyüzü katmanı malum oldu ki, göğün dokuz katmanından daha fazla. Sonra öyle bir feza ve yükseklik hazinesi açıldı ki, dürleri yıldızların gevherlerinden daha parlak". Gönlünün gözüyle gören A.Ş.Nevâî'nin bu betimlemesi Türkçenin zengin ifade imkânlarından haber veriyor, dünya manzarasının, tüm varlığın maddi ve zihinsel sistemin ulusal dil olgularıyla taktimi hakkında genel tasavvur oluşturuyor.

Dil birimlerinin içeriğinin zenginliği, üslup özelliklerinin açıklayıcı sunumu yazarın dile doğrudan bilimsel açıdan yaklaşımıdır:

yaratıcı şahıs gibi dile ruh ve gönül düzeyinde vâkıf olmasının göstergesidir. Dil düşünce ve duygulara dönüşen ruhun ifade şeklidir. Bu anlamda "Muhakemetül-Lügateyn" küçük bir eser olmasına rağmen A.Ş.Nevâî'nin ana diline sevgi ve saygısını, aynı zamanda kapsamlı bilimsel bilgilerini ve dünya görüşünü sergileyen eserlerden biridir.

Yazar Türkçe eserlerinde Nevâî, Farsça eserlerinde ise Fâni mahlasını kullanmıştır. Her iki adın sembolik anlam taşıdığını göz önünde bulundurursak, düşünebiliriz ki, onun kullandığı mahlaslar özel önem taşıyor, sembolik anlam ifade ediyor. Bu, şairin söze felsefi açıdan, tasavvuf insanının konumundan yaklaşımıdır.

Sufi felsefi dünya görüşü A.Ş.Nevâî hakkında araştırmalarda az değinilen ve az incelenen alanlardan biridir. Aslında on sekiz bin âlemden söz açan A.Ş.Nevâî'nin yaratıcılığı bu doğrultuda ilginç gerçekler sağlıyor:

*On sekiz bin âlem aşubî eğer başındadır,
Ne eceb, çün servinazım on sekiz yaşındadır.
Dese bolğaykim yana ham on sakiz yıl hüsnü var;*

*On sekiz yaşında bunca fitne kim başındadır.
On sekiz deme, yüz seksen yıl olsa, ol durur
Hüsn şahu ol belalar kim, gözü kaşındadır...*

Araştırmalarda şairin hayatının son yıllarında yazdığı sanatsal eserlerde sufiyane fikirlerin daha kabark şekilde dikkat çektiği yansıtılıyor. Tasavvuf IX.-XI. yüzyıllarda Doğu edebî ortamında oluşan hâkim fikir akımıydı. Siyasi olaylar fonunda insan fenomeni, onun kutsallığı, varlık nedeni, insanın mutluluğu, mutluluğa götüren, ona ulaşan yollar bu düşünce kapsamında öğretiliyor ve tebliğ olunuyordu. Belirtmek gerekir ki, sufilik, tasavvuf dünya görüşü insanın ömür yolunun çeşitli dönemlerine nüfuz eden, yaşamını etkileyen, şahsın hayatına aşamalı şekilde eşlik eden bir süreç ve ruh hâlidir. Kaynakların A.Ş.Nevâî'nin 19 yaşında Abdurrahman Câmî ile tanışılığında ve ondan bilim öğrenmesinden bahsetmesi tesadüfi değildir. Genç yaşta öz farkındalık yoluna düşen A.Ş.Nevâî, kendisinin Abdurrahman Câmî'nin ve Buhara'nın ünlü şeyhi Bahaddin Nakşibendî'nin talebesi olduğunu eserlerinde defalarca hatırlatıyor. Bunların yanı sıra ünlü sufilerden Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi de kendine üstad olarak gördüğünü vurguluyor.

A.Ş.Nevâî'nin Fânî mahlasıyla imzaladığı, fakat Türkçe yazdığı, "Lisanüt-Teyr" (Farsçadan çevirisi "Kuşların veya Kuş Dili" anlamına geliyor) adlı mesnevisinde sufi dünya görüşü özellikle geniş şekilde açıklanıyor. Bu konu edebî ortama tasavvuf bilgisini Ferîdüddin Attâr tarafından aktarılmış, sonradan tercüme ve aynı mazmunlu eserlerle edebiyat âleminde yaygınlaşmıştır. A.Ş.Nevâî de kendi yaratıcılığında bu konuya baş vurmuş, Ferîdüddin Attâr'ın "Mantuküt-Teyr" eserine nezire olarak "Lisanüt-Teyr" eserini yazmıştır.

O, "Mahbûbü'l-kulûb" mukaddimesinde "her tavr sülûk ve kisvette yüğürdim", "...kâh atkıyâ mesâcidide alar kademi yetgen yerge yüz koydum ve secde kesretidin manglayim terisini soydum ve kâh safâ hânkâhı ehli ibrikiğe su koymak bile ercümend boldum ve kâh fenâ deyr-i hayli sebukeşliğidin serbülend boldum", - demiştir. Bu da onu göstermektedir ki, mükemmellik yolunda yazar kendine göre yeni bir yol açmaktadır.

Bu yolun esas noktaları, mükemmel insan biliminin hikmetleri A.Ş.Nevâî şiirinin ifade ve mazmun sisteminde yansımaktadır: "Her ne kadar güzel olsan da hiçbir zaman kendi cemalinle mağrur ve mesrur olma. Güzelliğinde noksan olmayan zâtı hatırla ve o gül bahçesine ateş gibi meylet"; "Gül bahçesinde sadece beş gün açılıp on gün sonra da toprağa karışan, ömür bahçesinde bekası olmayan bir vefasız çiçeğe mi aşık oldun"; "Aşk, dünyayı aydınlatmak için geldi. Ona meşale deme, belki ufukları yakan bir alevdir o! Herkes aşka uygun olmaz". Herkesin aşka uygun olmadığını bilen şair, Allah'a yönelerek şöyle söylerdi: *Gönlüm gam ile tok eyle, ya rab! Aşk içre beni yok eyle, ya rab.*

Onun dilcilik meselelerini yansıtan "Muhakemetül-Lügateyn" eserinde de aşk yolculuğunun âşıklık hâlinin farklı yaşantılarına ait, özellikle hasret ve ayrılık hâlinin ifadesi için kullanılan leksik birimlerin farklı duygu çalarlı semantiğinden açıklamalı bilgi vermesi tesadüfi değildir: "Şiirin bina ve mihver-i aşktır ve âşıklıkta ağlamaktan da küllrek ve daimrek emir yoktur. Ve onun çeşitli çalarları var. "Yığlamsınmak" mazmununda Türk bunu söylemiştir:

Zahit ışkın dese kılğay faş

Yığlamsınuru-köziğe kilmes yaş"

(*Zahit aşkın faş kılıb söylese ağlar, gözünden yaşlar akar*)

"İngremek (inlemek) ve "singremek"(-sın(z)lamak) dert ile gizli aheste sağlamaktır ve bunların arasında fark az bulunur... Fars dilinde bu mazmunda söz yoktur. Şair ne çare bulsun. "Sıtkamak" ise ağlamağa mübalağadır, abartıdır. Türk bu konuda şunları söylemiştir:

Ol ay ki, güle güle, kırağlatdı beni,

Yığlatdı beni, dumay ki, sıtqattı beni"

(*Şu ay ki güle güle beni uzaklaştırdı, Ağlattı beni, demek ki sıtkattı beni.*)

"Yine yüksekte hönküre-hönküre (hıçkıarak) ağlarlar ki, ona "ökürmek" denilir. Ve bu anlamda Türkçede bu beyit var:

İşim tağ üzere her yan eşk seylabın sürmektür,

Fırak aşubıdın her dem bulut yanglığ ötürmektür.

(*İşim dağ üzerinde her tarafa aşk selini akıtmaktır. Ayrılık derdinden bulutların yanında hönkürmektür (hıçkırmaktır)*)"

A.Ş.Nevâî Farsçada "ökürmek" kelimesine uygun söz bulunmadığını, şairlerin böyle bir garip, ilginç kavramı ifade etme imkânından mahrum kaldıklarını söylüyor, "ağlamak"ın "ökürmek" çalarına "inçirmek" (hıçkırmak) "içini çekerek ağlamak" çalarını da ekliyor.

Tasavvuf edebiyatını oluşturan sanat-kârlardan âdeta çeşitli tasavvuf akımları, tarikat üyeleri gibi bahsediliyor ve onların yaratıcılığı bu doğrultuda araştırılıyor. Bir meseleyi de kaydetmek gerekir ki, tarikate dahil olmak ruhsal tekâmül yolunun aşamalarından biridir. Bu yol aşk yolculuğunda olan insanı yeni aşama ve noktalara götürüyor. Herbir tarikatın bu doğrultuda farklı deneyim ve fikir esasları, kuralları olmasına rağmen, maksat birdir – fenafillaha yetişmek, heçlikte - Allah'a ermek. Yunus Emre'nin söylediği gibi, "Şeriat, tarikat yoldur varana". Tüm tarikatlar sona ulaşmak için bir araçtır. Bu yüzden de böyle yazarların eserleri kâmillik yolunun makam ve hâl yaşantılarını farklı biçimde yansıtsa da, esas mahiyet, amaç, özek aynı olarak kalıyor. Genellikle bu açıdan yaklaştıkta A.Ş.Nevâî yaratıcılığında tasavvuf dünya görüşünün mazmun (kavram) ve ifade sistemi daha ciddi, geniş ve karşılaştırmalı araştırmaların yapılmasını gerektiriyor.

GEÇMİŞ GEÇMEMİŞ

"Şirazesini kaymış" dedi "bu canına yandırdığım dünyanın." Ne de çabuk özetleyiverdi. Zaten böyleydi. Her yeni durum karşısında bir darbe mesel bulur bulamazsa uydurur fakat söylediği söz muhakkak durumu hülasa ederdi.

Yılların yorgunluğunu taşımaktan hareket ettirdikçe, büktükçe çıtırdayan dizlerinin sesine kulak kabartarak hep oturduğu koltuğa çökerken karşısındakinin tepkisini ölçmek için bir fasıla verdikten sonra; "adamdan bir avuç çivi istedik sanki bana altın satıyor. Yahu Allah'ın çivisi o para olur mu deyince de pişkin; 'gavurun parası yükseldi' diyor. Yahu herif ne işin olur senin gavurun parasıyla? Hayır sana ne bundan değil mi?"

Ülke genelini kasıp kavuran gündem bu işten nemalanmayı düşünen fırsatçılara gün doğurmuştu. Nereye gitseniz aynı lakırdı. Çarşıda, pazarda, toplu taşıma araçlarında hatta hanım teyzelerin oturma ritüellerinde hep bu konu. Anlaşılan 'gavur' parasını değerlendirmenin yanında fakir fukaranın çenesini yormanın da her vakit bir yolunu buluyordu.

Akşam eve yorgun argın dönen tek oğlunun halini hatırladı sorduktan sonra bunları anlattı. Derken konu dönüp dolaşp oğlanın dükkandaki ticaretine geldi. Mevzu yine aynı; "malları eski fiyattan veriyoruz zam yapmamak için direniyoruz yine de insanlara yarana-mıyoruz. Adamlar bu fiyatlara rağmen pazarlık peşinde."

"Sen niye direniyorsun? Gavurun parası aldı başını gidiyor; sattığın fiyata yenisini alıp koyabilecek misin? Yapacaksın tabii zammını!"

Bu mükâlemeyi dinleyen en küçük torun ortancayı dürterek -telefonla- jet hızıyla yazıyor: "Dedemin bu dönüşüyle; 'şu gençler de her dakika neredeler ne yapıyorlar ne yiyip ne içiyorlar; şık şık her şeyi çekip paylaşıyorlar ayol saklı, gizli, özel hiçbir şey kalmadı vallahi her şey ortada!' diyen anneannemin komşu gününde paylaştığı kısır fotoğrafları kıyasıya kapışır." İki çocuk gözlerindeki zekâ ve aynı mizahi aynı anda kavrayışın muzip parlayışıyla birbirine bakıyor; çak! kıkırdamalar...

Babanın zihni için eve sarkan kısmıyla

FATMA
TUTAK

ziyadesiyle meşgul olduğundan kalan yoğunlaşmayı damağında erittiği yaprak sarmanın hazzına bırakmış; dede bu sebepsiz kıkırdamanın öznesi olmaktan şüpheli birini indirip birini kaldırdığı güir, beyaz kaşlarının altında dikkat kesilmiş gözleri çocukların üzerinde, anne kontrolü ele alıyor: "Yine mi elinizde o meretler? Sofraya gelmeyecek demedim mi kaç kere size? Bırakın bakıyım elinizden yemeğinizi bitirin!"

Küçükler süktüm püktüm telefonu ceplerine koyarken karşılarında oturmuş onların bu halini zevkle izleyen büyük, üst perdeden umursamaz bir bakış eşliğinde dışlarının arasında tıslayan bir hayret gülüşü bıraktı.

Dede bir 'hasbin Allah' çekerek çoluk çocuğun maskarası olduk makamında başını sağa sola salladı ve bu her biri kendi alemine dalmış sofa halkını bırakıp erkence odasına çekildi. Lambayı yakar yakmaz karşıdaki aynalı dolabın kenarına iliştiirdiği siyah beyaz fotoğrafla yüz yüze geldi. 'Ah hatun ah ne vardı erkenden bırakıp gidecek? Kara toprağı sen mi dolduracaktın?' Ne güzel geçinip gidiyorlardı iki başlarına. Karışan yok eden yok oh gel keyfim gel! Ne yapmalı şimdi uyku da gelmez vakit daha pek erken. En iyisi sen yine eski fotoğraflara bak adamım seni ancak onlar meşgul eder.

Aynalı dolapla yatağı arasındaki komodinin çekmecesini açtı. Kartondan bir ayakkabı kutusu çıkarıp bu kez yatağın öbür kenarındaki tek koltuğa oturdu. Kutuyu dizlerinin üstüne yerleştirirken ekseri aklından geçen düşünceyi bekler gibi bir süre boş baktı. 'Ah ah; yere göğe sığdıramadığın ömrü küçükçük bir kutuya nasıl da sığdırdın amma!'

En üstte kafa kağıdı; ilk çıkanlardan. Yani hüviyet yani nüfus cüzdanı.-İçerdeki yeni yetmeler gibi ne bu yani yani? Kendine gel efendi! - Eskiden bunlar takkenin ya da fesin içinde taşındığından bu adı alırdı- Sonra babacığının askerlik fotoğrafı.

Saç tıraşıyla, kepiyle, poz veriş, edasıyla tıpkı Amerikalı teğmenlere benziyor. Hani tayyare uçuranlara. Hemen altında anacığıyla evlilik arifesinde çıktıkları alışveriş esnasında çekilmiş bir fotoğraf var. İkinin yüzünde de çocukluk siması. Anacığında düzgün rastak yerinde biraz da birbirine karışmış sanki. Rahmetli bunu eline alır hep aynı heyecanla anlatırdı: "Sıcaktan helecandan terleyince beraber yüzüm gözüm birbirine girdiydi. Şimdiki gibi tuvalet tazelemek nerde? Onu geçtim bir el aynası bile yok ki ara sıra kontrol edebilesin. Akşamın bir vakti eve gelince gördüm amma ne çare?" Sonra kendisinin ve kardeşlerinin mektep fotoğrafları. Bir örnek önlükler, bir örnek saç tıraş; kızlarda da ya tek ya çift belik. . .

Askerlikler, evlilikler, başka şehirlerde başka simalarla poz verilmiş alakasız resimler. . . Kancığı, henüz on beşinde babasıyla panayıra gittiklerinde çektiymiş. Güz elması gibi kızarmış tımbul yanaklarda yine o müstehzi gülümseme. Bu da nişanlarından bir kare. İki de nasıl mahcup nasıl umutlu ve mesut? Bu da cigaranın meşhur olduğu içmeye erkek demedikleri devirlere ait bir fotoğraf. Dükkânın önünde komşularla tavla atarken burundan objektife doğru üfürülen dumanlar arasındaki gençlik, dinçlik, ölümsüzlük ve azamet. Gür ve dalgalı saçlar az biraz uzun ve ille favorili; bıyıklar üst dudağı biraz örtmekte. Güneşe çıkınca koyulaşan gözlük camları cakalı görünüm vermede şimdinin güneş gözlüklerini aratmıyor.

İşte şurada da; -arka arkaya esniyor- Uykuyu mu bastırıyor ne? Şurada da karşıyla kaplıca gittikleri yazı ait bir, bir. . .

Aynanın üzerinde asılı fotoğraf hareket mi ediyor? Yok canım daha neler! Yok yok baya hareket ediyor. Aha şimdi de olduğu yerden

çıkıp havalanmaya durdu. Odanın içini şöyle bir dolanıp kucağındaki yığının üstüne kondu. Karısı. . . Fakat bu kez tımbul yanaklarındaki müstehzi gülümseme kaybolmuş. Onun yerine çatık kaşlı ifrit bir çehre. Kara gözleri dargın bakıyor. Adam, 'Ne oldu' diye soracak oluyor fakat sanki sesi derin bir kuyunun dibine kaçmış. Çıkıyor, konuşmıyor, bağuramıyor. Dargın gözler dile gelmiş gibi sessiz sözsüz hecesiz anlatıyor. Bunca yıllık marangozsun; etrafta çerçeve yapmadığın kimse kalmadı. Benim resmimi ise ayna köşelerine layık gördün. Hiç mi hakkım yoktu ha?

Sıçrayarak uyanınca kucağında ne varsa yere saçılıyor. Oh aman rüyaymış. Ne ara dalmışım? İçerden sesleri duyan oğlu geliyor telaşla arkasından karısı; "iyi misin baba diyor bir şeyin yok ya?"

Sabahleyin ilk iş emekli olduktan sonra atölyeye çevirdiği evin kapalı garajında alıyor soluğu. Daha güneş yeni yeni doğuyor. Yapıp çatıp yapıştırtıp ortaya çıkardığı çerçeveye son kat verniği atarken oğlu ve torunları beliriyor kapıda. Kahvaltı edilmiş evden işe, okula diye çıkmış belli.

"Hayrola baba diyor sabah sabah soluğu burada almışsın. Rüyanda mı gördün?"

"Fesuphanallah!" Pek pek beş on yıl evvel karşısında tek kelam edemeyen sapa büyüdü de koskoca babasına hesap sorar oldu!

"Elinin körü diyor. İfritler, hafakanlar bastı, iyi saatte olsunlar yokladı; malum ya bunayınca beni de içlerine alıp düğüne götürceklermiş!"

Oğlan hemen ciddileşiyor ve çocukları önüne katıp kapıya yöneliyor. Hızlı parmaklar o anda işlemeye başlıyor: 'Dedem yine ters tarafından kalkmış. Beyin fena yanmış; cis! Sakın dokunma sen de yanarsın.' Çak!

ACZİMİN GİRYESİ

Ahmet
Sevgi

ÂDEM İLE HAVVA

Yeşermezdi yeryüzü Âdem'in gözyaşı olmasa,
Havva'nın feryatları gökyüzünde mâkes bulmasa.

(Ahmet Sevgi)

ON BEŞİNCİ YÜZYILDA BİR DİL CENGÂVERİ: ALİ ŞİR NEVÂÎ

ANUŞ
GÖKÇE

Türk Diline Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacip'ten sonra en çok hizmet edenlerden biri de Ali Şir Nevâî'dir. Adı Nizameddin'dir. Çağatay Türkçesini en güzel kullanan ve Türkçenin bir edebiyat dili olması için gayret eden büyük bir ediptir, kudretli bir yazardır. Türkçenin Farsçadan birçok bakımdan üstün olduğunu, bir kelimenin birden fazla anlamı olduğunu; Farsçada ise kelimenin tek bir anlamı ifade ettiğini belirterek Türkçenin edebiyat dili olmasını, şairlerin ve ediplerin eserlerini Türkçe olarak kaleme almaları gerektiğini savunur. Türk şairlerinin özentisi olarak Arapça ve Farsçaya eserler vermelerini eleştirir.

Hayatı

H. 844 (1441) yılında Herat'ta dünyaya gelen Ali Şir Nevâî, Timur hanedanından ve bilhassa Ömer Şeyh koluna mensup bir ailenin çocuğudur. İlk eğitimini Timur'un Horasan Valisi olan Ebu Said'in veziri olan babası Kıçkine Bahadır'dan aldı. Kıçkine Bahadır, Ebul Kasım Babür'ün çok güvenilir bir adamı idi ve devlet idaresinde yüksek bir mevkie sahipti. Ali Şir Nevâî, eğitimine Horasan ve Semerkant'ta devam etti. Sultan Hüseyin Baykara okul arkadaşı idi.

Ali Şir Nevâî'nin hayat hikâyesini en güzel şekilde Mösyö Belen hazırlamış ve Jurnal Asiatik'te yayınlamıştır. Bunu Necip Asım Türkçeye çevirerek bir ön söz halinde 1315'te İkdam matbaasında basılan Muhakemetül Lugateyn'ne yazmıştır. Ben de hayat hikâyesi için bu bilgilere müracaat ettim.

Şahrüh, 850 (1447) de vefat edince ortalık karıştı ve babası pek çok aile ile birlikte Irak'a geçti. Burada "Zafename" müellifi Şerafeddin Yezdi ile tanıştı. Şerafeddin Yezdi, Kıçkine Bahadır'ın da ilmüne hürmet ettiği, çok değer verdiği bir kimse idi. Bu sırada 6 yaşlarında bulunan Ali Şir Nevâî, Yezdi'nin tedrisinden geçti. Kıçkine Bahadır oğlunun yetişmesi konusunda özel olarak ilgilendi. Babasının öncülüğünde Ali Şir Nevâî'de bulunan edebî zevki daha çok geliştirmiştir.

Nevâî, çok genç yaşta Sultan Ebul Kasım Babür'ün nezdinde büyük bir mevkie yükselecek vaktiyle babasının yaptığı görevi icra

etmeye başladı. Sultan, Ali Şir Nevâî'ye pek ziyade yakınlık göstererek "oğlum" diye hitap etti. Farsça ve Türkçe edebiyatla uğraşması için genç şairi teşvik etti. Ali Şir Nevai Türk ve acem şairler arasında şöhret kazandı. Bu iki lisanda gösterdiği muvaffakiyet neticesinde "lisaniteyn" unvanını aldı. Osmanlı Şairlerini de derinden etkiledi. Şakir Ahmet Paşa gibi bazı Şairler onu taklit ederek şiirler söylemeye başladı. **(Nevâî, Muhakemetül Lugateyn, Osmanlıca çeviri, Necip Asım'ın Mösyö Belen'in Jurnal Asiatik'te yayınlanan "Mir Ali Şir Neva'i yayınlanan makalesinin tercümesi, s.4 v.d, İSAM, RE14244, İkdam Matbaası-1315/ İst)**

Hüseyin Baykara 1469 yılında iktidarı ele alınca Ali Şir Nevâî'yi devlet hizmetine aldı. Önce onu kendisine mühürdar, daha sonra da vezir yaptı. Edebiyat sahasında gösterdiği liyakatı devlet hizmetinde de gösterdi. 20 yıl boyunca Sultanın hizmetinde bulundu ve devlet hizmetinden maaş almazdı. Pek çok hayır kurumları yaptı ve vakfiyeler hazırladı. Lutfi Ali Bey, Selim Mirza, Tezkiretül Hattatin ve Tuhfe müellifleri Ali Şir Nevaî'nin Horasan'da yaptırdığı hayır kurumlarınının 370'e ulaştığını yazarlar. Seyyahların ve misafirlerin arzularını veçhile yemek ve barınmaları için 90 ribat (kervansaray) yaptırdığını, bunların vakıf şartnameleri gereğince vakıf idaresi kurduğunu, bunlardan başka mescit, cami tekke, medrese, köprü vs. birçok şeyler yaptırmıştır. Eğitim, vakıf ve hayır kurumları için finansman sağlamış, onları tamir ettirmiş ve birçoğunu yeniden yaptırmıştır. **(Nevâî, Necip Asım'ın ön sözü, s. 28)** Sadece Herat'ta 40 kervansaray, 17 cami, 10 büyük konak, 9 hamam, 9 köprü ve 20 havuz yaptırdığı bilinmektedir. Görevi esnasında çeşitli ilim adamlarıyla bir araya gelen ve ilmi sohbetler düzenleyen Ali Şir Nevâî, daha çok kitap okumak ve eser vermek gayesiyle bir müddet sonra Hüseyin Baykara'ya istifasını sundu ise de Baykara kabul etmedi.

Bilakis Esterâbâd Eyaletine vali tayin etti. 1490 yılında bu görevinden ayrılarak kendisini tamamen okumaya, eser yazmaya ve ilmi sohbetlere verdi. 1501 yılında Herat'ta vefat etti.

Edebî Kişiliği

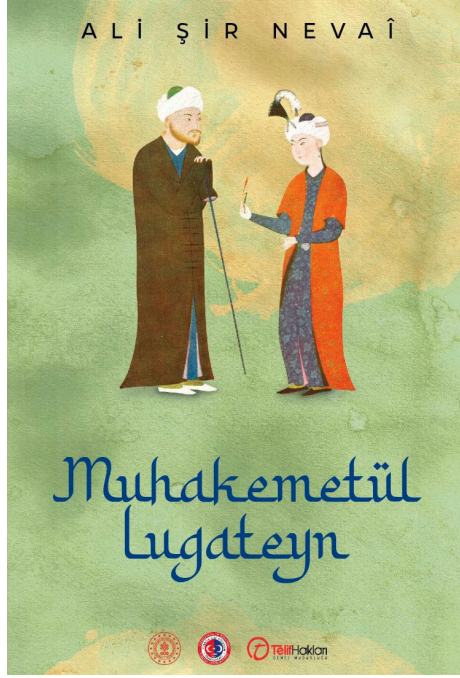
Ali Şîr Nevâî, hem Çağatay edebiyatında hem de Fars ve Arap edebiyatında şiir kudreti fevkalade olan bir şairdir. O, Türk dilinin gelişmesi genç şairleri teşvik etmiş, şiir meclisleri düzenlemiş, Türkçe şiir söyleyenleri ihsanlara boğmuştur. Farsça ile Türkçeyi mukayese etmiş, her iki dilin sözcük ve kafiye düzenini, mecaz anlatım ve ifade tarzını incelemiş, Türkçenin pek çok konularda Farsçaya üstün olduğunu delilleriyle ispat etmiştir. O dönemde Arapça ve Farsça yazmak şairler arasında bir üstünlük ve gövde gösterisi yapılması moda iken O Türk dilinin sözcük hazinesini, ifade zenginliğini ortaya koymuş, bu konuda meşhur eseri "Muhakemetül- Lugateyn"ni yazmıştır. Dört tane Türkçe divan yazmış, birçok eseri de Türkçeye çevirmiştir. Kendisi gibi Türk dilinin gelişmesine için çalışan Sultan Hüseyin Baykara'nın da teşvikiyle eserlerinin çoğunu Türkçe olarak kaleme almış büyük bir şahsiyettir. O bir milleti millet yapan en büyük unsurun dil birliği olduğunu vurgulamış büyük bir dilbilgini ve devlet adamıdır.

Günay Kunt İslam Ansiklopedisinde yazdığı "Ali Şîr Nevâî" adlı makalesinde Nevâî'nin edebi kudreti hakkında şöyle demektedir: "Ali Şîr Nevâî, manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Şiire Farsça ile başlayan Ali Şîr Nevâî, daha 15 yaşında iken kendini şair olarak tanıtmayı başarmıştır. Daha sonra Türkçe ile de şiirler yazmaya başlamış ve "Zü'l-lisaneyn" olarak anılmıştır.

Nevâî'nin Ort Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde büyük tesiri olmuştur. Bundan dolayı Çağatayca'ya Nevâî dili de denir. Eserleri Türkistan'dan başka Azerbaycan ve Anadolu sahasında da okunan Ali Şîr Nevâî'yi Osmanlı şairleri üstat olarak kabul etmişler, şiirlerine 15. Yüzyıldan bu yana çeşitli nazîreler yazmışlardır. Ali Şîr Nevai, divan şiirine Türk hayatından gelen millî ve mahallî unsurlar kazandırmıştır." (Kunt, Günay, "Ali Şîr Nevâî", TDV İslam Ansiklopedisi, pdf)

Eserleri:

Ali Şîr Nevâî'nin pek çok telifatı vardır.

1)Münacat-Bedirğah Kadıyü'l Hacat: Gayet latif bir Türkçe ile yazılmıştır.

2)Erbain: Kırk hadis-i Şerifin Çağatayca birer kıta tefsirinden ibarettir. Sultan Hüseyin Baykara'ya takdim edilmiştir.

3) Nazmü'l- Cevahir: Hz. İmam Ali'ye isnada edilen (Nesrül-Lâî)'nin kıta kıta Türkçe tercümesidir. Sultan Hüseyin Baykara'ya takdim edilmiştir.

4)Siracü'l- Müslimîn: Akaid-i İslamiye'ye ait Türkçe bir manzumedir.

5) Nesaimü'l- Muhabbet min Şemaimü'l Fütû: Kendi tavsiyesiyle Molla Cami'nin telif ettiği Farsî Nefahatü'l- Üns'ün Türkçe tercümesidir. Feridü'd-Din Attar'ın Tezkiretü'l Evliya'sından Haşiye ve Meşayih-i Türkiye ve Hindiyeye hal tercümelerini de ilave etmiştir.

6) Lisanü't-Tayr: Feridü'd-Din Attar'ın Mantıkü't- Tayr'ının nazmen Türkçeye tercümesidir. Aslı Farsî vezince yazılan bu eser Sultan Hüseyin Baykara'ya takdim edilmiştir.

7) Hayretü'l- Ebrar: Hayretname adıyla da bilinen bu eser Nizami'nin Mahzenü'l- Esrar ve Hüsrev'in Matlau'l- Envar, Cami'nin Tuhfetü'l- Ahrar adıyla vücuda getirdikleri Farsça eserlerin Türkçe tercümesidir.

8) Ferhat ve Şirin: Şehzade Mirza'ya takdim edilmiş Türkçe manzum bir eserdir.

9) Mecnun ve Leyla: Sultan Hüseyin ve Bediü'z-Zaman Mirza namlarına takdim edilmiş Türkçe manzumedir.

10) Seb'a-yı Seyyare: Nizamî'nin "Heft-i Peyker"ine Türkçe naziredir. Behram Gûr'un seyahat ve ahvalini hikâye eder. Cami ile Sultan Hüseyin'e takdim edilmiştir.

11)Sedd-i İskenderî: İskender-i Kebir tarihi, Camî, Sultan Hüseyin ve Bedü'z-Zaman'a hediye edilmiştir.

12) Hutbe-i Devavîn: Türkçe divanlarına yazdığı mukaddimelerdir.

13) Garaibü's-Sagir: Çocukluğunda yazdığı şiirleri ihtiva eder.

14) Nevadirü'ş-Şebaba: Gençlik çağından yazdığı şiirleridir.

15) Bedaül'- vast: Orta yaşın üzerinde yazdığı şiirlerdir.

16) Fevaidü'l- Kebir: Asar-ı ahîresidir.

17) Mizanü'l- Evzan: Sultan Hüseyin'in emriyle Çağatayca yazılmış aruz kalıplandır.

18) Muhakemetü'l- Lugteyn: H.905 yılında yazılmıştır. Farsça ile Türkçenin mukayesesinden ibarettir. 1841'de Paris'te müteveffa Mösyö Katermer marifetiyle neşredilmiştir.

19) Hamsetü'l- Mütihazıyir: Molla Cami hakkındaki hatıralardır.

20) Mecalisü'n- Nefais: Bu eserin bir nüshası Ayasofya kütüphanesinde mevcuttur.

21) Tarih-i Enbiya ve Hikema:

22) Tarih-i Mülûk-u Acem: Sultan Hüseyin namına yazılmıştır. Katermer tarafından Paris'te neşredilmiştir.

23) Vakfiye: Kendi vakıfları hakkında yazdıklarıdır.

24)Halat-ı Pehlivan Mehmet Ebu Sait ve Seyyit Hasan Erdeşir

25) Menşe-i Türkî

26) Kissa-i Şeyh Sinan

27) Müfredat-ı Fenn-i Muamma

28) Mahbubu'l- Kulub: Mir Hüsrev'in Enisü'l- Kulub'una Türkçe naziredir. Matbaa-i Amire'de neşredilmiştir.

29) Mahzenü'l- Esrar: Tasavvuftan bahseder. Nizamî'nin aynı adlı hamsesine naziredir.

30) Divan-ı Türkî

Ali Şîr Nevâî'nin eserleri yazdığı tarihler:

Kaside-i Celaliye (873), Kaside-i Tuhfetü'l- Efkâr (880), Erbain-i Hadis (886, iki günde yazdığını söylüyor.)

Hayretü'l Ebrar (888),Seb'a-yı Seyyare, Ferhad ile Şirin, (889) Mecnun ve Leyla, Sedd-i İskenderî'nin tarihlerini zikretmiyor. Fakat bunlar hamsesine dahil olduğu nispetle o tarihlerde yazdığına hükmedilebilir.

Nizamül, Cevahir (890), Mecalisü'n-Nefais (896 yahut 899), Hamsetü'l- Mütihazıyir (900), Nesaimü'- Muhabbe (901), Lisanüt Tayr (904, geceleri ikişer saat çalışarak bu yıl içinde bitirdiğini söylüyor.) Hayatının son devirlerinde Sultan Hüseyin'in emriyle "Nevadirü'n- Nihâye" ve "Bedayı'l- Bidâye" adlı divanlarını tertip etmiştir. Bu iki divanını Sultan Hüseyin tetkik ve tashih ederek "Hazainü'l Meâni" unvanını vermiştir. (Nevâî, a.g.e, Necip Asım,34)

Muhakemetü'l- Lugâteyn

Muhakemetü'l- Lugâteyn'ni sizlere muvafak tanıtmak istiyorum. Osmanlı Türkçesine Mehmed Velid tarafından 1315'te tercüme edilen bu eser, 1315 (M. 1898) yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından İkdâm matbaasında basılmıştır. Eserde Necip Asım tarafından yazılan müellifin hal tercümesi ile Osmanlı Türkçesine tercüme eden Mevlana Mehmet Velid'in bir lahikası (ek, ilave) vardır. Sayfa 40'dan itibaren esas metin başlıyor.

Müellif bu eserinde Türkçenin Farsçadan üstün olduğu konuları belirtiyor.

Ali Şîr Nevâî, Arapçayı fesahat ve belagat açısından ayrı tutar ve Türkçeyi Farsça ile mukayese eder. Besmele ile başlıyor. İnsanı imtiyazlı yarattığı için Allah'a hamd ediyor. Kıt'alar halinde yazıp, altına açıklamasını koyuyor. Allah'ın, Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğretmekle onu eşrefü'l-mahlukat kıldığını, Tanrı'nın âlemi yaratmasındaki maksadının insan olduğunu, insanlardan da maksudun Fahr-i Alem olduğunu belirtiyor. Ona göre söz, bir dürrüddir (inci). "Sözün kıymetini de mahzenin emini ve nazm-ı gülistanının andelibi (bülbulü), nağme sarayı, yani Ali Şîr el-Muhlis bi'n-Nevâî şöyle der: Söz bir dürrüddür, onun deriyası gönüldür. Gönül bir levhadır ki camî'i meanî cüz'i ve küllüdür. Nitekim gevher deriyadan gavvas vasıtasıyla cilvenüma olur. Ve onun kıymeti cevher-şînâsın nezdinde yücedir. Kezalik lülü-ü sahnın dahi gönülden natık şerefine sahib-i ihtisas vasıtasıyla güzareş ve arayış gösterir. Kıymeti de mertebesine göre intişar eder ve şöhrat bulur. Söz bir cevherdir kıymeti dil ile ifade edilmez. En denisi olursa zararlıdır ve ölümcüldür. Alası olursa Mesih gibi mucizevidir. Mantukunca söz, dümînün tefavütü cevherden de gayet kıymetli, derecesi yüksektir. (Nevâî, a.g.e. s.41)

Ali Şîr Nevâî 100 kadar kelime seçiyor ve bunları beyitler halinde açıklıyor.

Hubların (sevğililerin) gözleriyle kaşları arasındaki uzva, kapağ(Kapak) derler. Fariside bu uzvun adı yoktur. Güzellerin vasfındaki bir mesnevide şöyle denilmiştir:

Mingezleri (çehreleri) gül gül müjeleri (kırpikleri) har/Kabağları kinin kinin ağızları dar

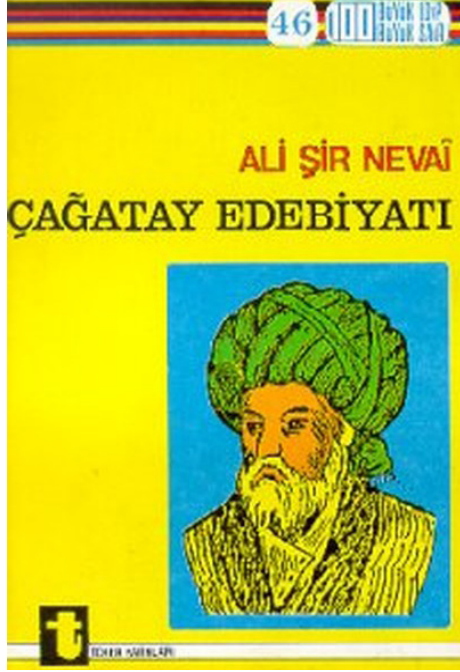
Kezalik etvar-ı aşkta ağlamak enva'ında âh ile gözden hun-u kerem-nüsar etmek mühim esaslardandır. Türkler şimşeğe ve âhu yıldırına nispetle şöyle bir mazmun eda etmişlerdir:

Fırakının içre ulusu otamakka (otamağa) ey mahım/ Çâkın durumuyum ıldırumdurur âhım.

Sart dilinde (beg: hâl) gibi müteayyin ve muteber bir şeye ad koymamışlardır. Türkler bu tarifi bu yolda eda etmişlerdir:

Ânının kim âl-i ayininde Eminin yarattı/ Boyu birle saçının tiynin yarattı.

Bil cümle erbab-ı tab' indinde ruşen ve mecmu/fesahat nezdinde açıktır ki şiirde tecnis ve ebham vardır. Bu ferhunde ibareler ve

haceste lafızlar ve işaretler Türk dilinin pek çok tecnis-âmiz lafzı ebham engiz nüktesi vardır ki nazma mucip zîb ü ziyet ve ba'is-i tekellüf ve sanattır. Mesela ât lafzı gibi. Bir manası âlem yanı nam, diğeri merkep, yani esb, diğeri emirdir. "Taşı veya oku ât!" dedikleri gibi, bu tecnis şu kıt'ada cem' edilmiştir:

Çün peri ve huridir âtının beyikim/ Sür'at içre devdür âtının beyikim /Her hadneği kim olusa andan kaçır /Natüvan canım san atının beyikim. Bu iki beyit tecnisi tam misallerdir. Bu tür şiir Türk şairlerine hastır. (Nevâî, a.g.e., s50 v.d)

Ali Şîr Nevâî, cinas kelimelere birçok örnekler verir. Kelimeleri şiirde kullanır ve kafiye düzenine değinir:

Sağın manası gibi beş manaya gelen lafızlar da vardır. Sağınmak masdarından emirdir. Yâd et demektir. Sütü koyun adıdır. Sağmal, aşkın mestlik ve mecnunluk ve bimarlığın da sağın derler. Türkçede üçlü ve beşli manalara gelen kelimeler çoktur.

Maruf ve meçhul surette bulunan vav'ı ve ya'lı kafiyeler Farisî şiirlerde iki harekeden ziyade olmaz. Vavî: hod, dud, zur, nur gibi. Ya'vî: pîr, şîr gibi Türkçe elfazda bu maruf ve meçhul harekeler vav'ı ve yav'ı olmak üzere dört nev'i bulunur. Vav-ı marufe: üt: ateş, evet. Vav-ı meçhul: Üt: Kumarcıya kazanmak için emirdir ki İstanbul'da "yüt" suretiyle kullanılır.

Üt: koyun kellesinin kıllarını alevde pak eylemekle emirdir. Ya'înin misali üç hareketten ziyade bulunmaz: Biz, nahnü. Yine biz-bez: iplikten dokunmuş kumaş. Tir; dermek, devşirmekten emirdir. Ondan ince telaffuz olunan tîr: ırk, huy, ter manasına gelir. Daha ince telaffuz edilen tîr: ok demektir. Böylece nice hurufa, ibare vüsati, belki kafiye kolaylığı için müşareket vermişlerdir ki elif ile he arasındaki müşareket bu kabildendir. Âra lafzı, sera, dera ile kafiye olur. Sere, dere ile de kafiye yelenir. Böylece yeda lafzı, hem sada hem de bade ile kafiye olur.

Nevâî, kuş isimlerinin, hayvan isimlerinin, yiyecek ve içilecek şeylerin pek çok çeşidinin Türkçede mevcut olup, Farsça da olmadığını, Farsî şairlerin bu isimleri Türkçe olarak söylediklerini yazmaktadır: örnek: Türkler babanın kardeşine apağa, ananın kardeşine tağayı(da-yı) derler.

Farslar hiç birine isim koymayıp Arapçası olan (ammu ve hâl) kullanırlar. Gönüldaş (Sütkardeş) i ve ataka (ata, peder) i, İnge(yine) yi de Türkçe olarak söylerler. Akevi dediğimiz çadıra "hargâh" diyorlarsa da tüneklük, uzun, torluç, basluç, çığ, kanat, gözenek, oğ, bağış, boğsa gibi eczayı sairenin çoğunu Türkçe kullanırlar. Farsçada bunların karşılıkları yoktur... (Nevâî, a.g.e, s.52)

Nevâî, eserinde divanlarını nasıl meydana getirdiği, yazdığı zamanı, isimlendirmeleri, meydana getirdiği diğer eserleri de dile getirerek eserini H.905 yılının Cemâziyel evvelin Çarşamba günü yazdığını belirtiyor. (Nevâî, a.g.e., s.68)

Sonuç:

Ali Şîr Nevâî, 15. yy. da Türkçenin Arapça ve Farsça karşısında kaybolup gitmesinin önüne geçmiştir. Bu konuda Osmanlı şairlerini de etkilemiş, onun şiirlerine nazireler yazmışlardır. Nevâî tam 200 yıl Osmanlı şairlerini etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Türkistan coğrafyasında Çağatay Türkçesinin dirilticisi Nevâî olmuştur dersek mübalağa etmemiş oluruz. Onu açtığı çağda Sultan Baykara ve Babür Şah yürümüşler, Türkçe ile özgün eserler vermişlerdir.

Bizlere düşen görev, güzel dilimizi en iyi şekilde işlemektir. Açık ve sade bir üslupla, kelimeleri yerli yerinde kullanarak edebi eserler vermektir. Dildeki yabancı kelimelerin Türkçe karşılıkları var ise onu tercih etmek, yok ise Türk halkının kabul ettiği şekliyle yazmak gerekir.

15. yüzyılda Türkçeyi ayağa kaldıran bu Türkçe aşığı cengâveri rahmetle anıyor ve Yüce Allah'tan makamının cennet-i âlâ olmasını niyaz ediyorum.

**MESNEVÎ'NİN
GÖLGESİNDE**

AHMET SEVGİ

من ندیدم در جهان جست و جو
هیچ اهلیت به از خوی نکو

*Ben bu arayış dünyasında, iyi huydan
daha iyi bir ehliyet görmedim.*

(Hz. Mevlânâ)

GÜZEL AHLÂK

*Bu yalan dünyada herkes kendince bir şey arar;
Ne mutlu ona ki kılar güzel ahlâkta karar.*

(Ahmet Sevgi)

KONYA'DAN AŞIKLAR GEÇTİ

Yüzyıllardan beri aşıklık geleneği kuşaktan kuşağa aktarılan şiirlerle ve hikâyelerle günümüze kadar ulaşmıştır. Atışmalar dediğimizde ilk aklımıza gelen iki veya ikiden fazla aşığın sazlarıyla sahnedeki karşılıklı seyircileri selamlamaları, divan, lebdeğmez taşlama gibi hünerlerini irticalen sergilemeleridir. . Atışma, Leb Değmez, Muamma Asma, Varsağı, Taşlama, Kalenderi, Selis, Deyiş, Destan, Divan, Koşma, Tekellüm, Mani, Türkü, Semai, Satranç ve Vezn-i Ahar âşıklık sanatının türlerindedir. Günümüz âşıkları, sanatlarını geleneğin bugün canlı olduğu Bursa Erzurum Kars başta olmak üzere çeşitli illerimizde anma programı adıyla icra etmektedirler. Aşık Şenlik, Mevlüt İhsani, Karacoğlan, Emrah ile Selbihan vs. gibi iz bırakan aşıklarımızın anma programı, Türkiye'mizin çeşitli illerinde aşıklar bayramı ve festivaller yapılmaktadır. Karatay Belediyesinin ev sahipliği ve Ahmet Yıldırım (Öksüz Ozan) rehberliğinde 19 Kasım 2021 Cuma akşamı 55.si icra edilen Konya Aşıklar Bayramı Konya'mıza hakikatli bir bayram havası estirdi. Karatay Gençlik Merkezinde yapılan program daha kapıdan girerken girişteki özenle sıra sıra dizilmiş Feyzi Halıcı, Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Aşık Veysel, Ozan Poyrazoğlu, Mürsel Sinan gibi Türkiyemizin değerli Ozanlarının fotoğrafları ve içeri girdiğimizde sahnedeki arka plan slayt gösterisi yüreğimizi okşadı. Emek verenlere yürekten teşekkür ediyorum.

Ben de acizane bir halk şairi olarak Ozanlarımızın sahnedeki icralarına değinmek istiyorum.

Eselden usta çırak olurmuş. Çırak yıllarca ustasının yanında gezer sazını taşır ve ustasına saygıda kusur etmezmiş. Geçmişten geleceğe bu kültürü aktarmak için genç aşıklarımıza da fırsat verilmeli. Biz aşıklık geleneğinin kaybolup gideceği endişesi içindeyken Konya'mızın gururu Öksüz Ozanımız gençlerimize bu fırsatı vererek aşıklık geleneğinin bitmeyeceğini kanıtladı. Kendisini gönülden tebrik ediyorum. Genç ozanlarımızın da sahneye ve sazlarına hakim olmaları ümitlerimizi yeniden filzlendirdi. Uluslararası icra edilen Aşıklar Bayramında otuz beş aşığımızın arasında Konyalı ozanlarımızı görmekten kıvanç duyduysak da bizim görmek istediğimiz Konyalı aşıklarımızı

SALIHA
DEĞİRMENCI
YAVAŞ

zın ve bu sanata koskoca bir ömür vermiş başka illerden de aşıklarımızın olmamasına öyle hislendik.

Sahne oldukça renkli ve insanı büyüleyici bir görüntü sergiliyordu. Program başladığında ustaya da çırağa da aynı süre verildi. Ben ne kadar bu tabloya soğuk baksam da büyükelimimizin bir bildiği vardır düşüncesiyle fazla yorum yapmayacağım. Zaman kısa ozanlarımız kalabalık olunca demek ki böyle gerekti. Jürilerimiz aşıklarımıza hünerlerini sergilemeleri için davet buyurdular. Bir gurup ozanlarımızdan taşlama yapmalarını istediler. Ben kıran kırana bir taşlama beklerken aşıklarımız oldukça yufka yüreklilerdi. Bir ozanın sazında nota aranmaz. Onlar Allah ne verdiyse yüreğinde toparlayıp bize ikram ederler. Hepsi de var olsunlar. Bayram havasını yaşadık.

Verilen ayaklar, çiğnenmiş basit ayaklar olmasaydı atışma, usta ozanların dillerinde tellerinde daha da etkileyici olurdu. Hikayeli türkü deyince bir türkünün neden yakıldığı veya bir hikayeden nasıl türküler hasıl olduğu merak uyandırır. Anlatılan hikaye başka ardından söylenen türkü başka olmamalıdır.

Leb Değmez dalında sanatlarını icra eden ozanlarımıza selam olsun. Usta eserleriyle, kendi türküleriyle ve şiir okuyarak sahnede bizleri mest eden ozanlarımıza da ayrıca selam olsun. Vel hasıl konuyu toparlayacak olursak aşıklık geleneğinin geçmişten günümüze taşındığı gibi günümüzden de geleceğe aktarılıyor olduğunu gömenin hazzıyla Karatay Belediyesine, Öksüz Ozan Ahmet Yıldırım'a, başka ülkelerden başka illerden gelecek Konya'mıza şeref veren ve Konyalı ozanlarımıza hassaten şükranlarımı sunuyorum. Böyle bayramları her sene yaşamak arzumu da belirttikten sonra nice bayramlara erişmemizi önce yüce Mevlâ'dan sonra belediye büyüklerimizden ve kültüre hizmet eden gönüllü kültür elçilerimizden temenni ediyorum.

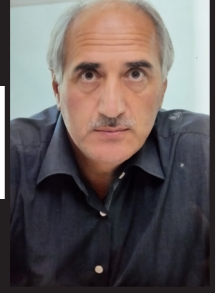
BİR GÜL BU KARANLIKLARDA-2

Mevlâna Celaleddin-i Rumi; "Biz göklerden geldik", der. Göklere yaklaşmak veya gökleri insana yaklaştırmak... Şiirin de matematiğin de gayesi budur. İlimde aynı şeyi söyler. Göklerin sırlarını araştırmada şairler alimlerin önüne geçmişlerdir. **Alim, kozmik aleme bakarken insanı unuttur. Halbuki kâinatı gören ve duyan insandır.** Şiirde insan ve eşya (süje ve obje) daima beraber bulunur. Süje; akıl sahibi olan, yani insandır. Bilgiyi elde etmek isteyen, öğrenmek isteyen, düşünen, arayış içinde olan varlıktır. Objeye; nesne, öz varlığın dışındaki tüm varlıklardır. Objeye bilinen, gözlemlenenidir. Bu ilişki heyecanlı bir mana taşır.

Nihayet filozofların da anlamaya başladıkları gibi, insan eşyadan önce gelir. Evvela ben vardır, kâinat insanın etrafında ve insandan yükselir. Tanpınar, bu görüşünü şu güzel mısralarla anlatır:

*Kökü bende bir sarmaşık,
Olmuş dünya sezmekteyim,
Mavi, masmavi bir ışık,
Ortasında yüzmekteyim.*

Başka bir yerde o, objeyi süjenin bir "objektivation"u, dışa aksetmesi olarak görür. Yani sanat; sanatçının kendi kültürü, bilgi ve

ŞABAN
KUMCU

birikimiyle; var olan bir malzemeden, yeni bir forma, yeni bir biçime ve yeni bir yoruma ulaşabilmesidir. Sanatçının ortaya koyduğu eser, artık bir estetik varlıktır; bir sanat eserdir. **Sanatçının bütün malzemesi de tabiat ve insandır.**

Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan

Burada "gibi" edatı modern insanın şüpheciliğine işaret eder. Eski çağlarda dış dünyayı "ben" in bir rüyası olarak gören din ve felsefe akımları vardı. Son çağlarda bunun tam zıddını öne süren, yani "ben"i maddenin yerine koyan aşırı materyalizm ortaya çıkmıştır. **Fakat bu iki görüş de varlıkta en mühim problem olan "süje-obje", insan ve varlık ilişkisini ortadan kaldırdı.** İnsan da diğer varlıklarda vardır.

Dünyayı "ben"siz, "ben"i dünyasız tasavvur etme (düşünüp, hayal etme) imkânı yoktur. İnsanoğlunun trajedisi, bu temel tezada sahne olmasındandır.

İnsan bazen fiziki alemin, etrafını Çin duvarları gibi sardığını hisseder. Cansız varlığın ortasına düşmüş olan canlı varlık ve bir yıldızın üzerinde uyanan idrak; (akıl, anlayış, kavrayış) kâinatın en büyük, anlaşılması en güç sırrıdır. Tanpınar birçok şiirinde, fiziki alemin parıltılı oyunlarını tasvir eder.

Su, ışık, hava onun için bir neşe kaynağıdır. Bilhassa aşk dekoru olarak tabiat; bayram gecelerinin ışık oyunlarını hatırlatır. Yarımızda bulunan sevgili bize varlığın ölü ve sonsuz boşluklarını unutturur. Fakat bazen gökler başka türlü konuşur.

**Çelik gagasında fecri taşıyan,
Mavi kartal benim... Pençelerimde,
Asılmış bir zümrüt gibidir hayat.**

Fiziki alemin bütün ihtişamının arkasından da soğuk ölüm vardır:

**Ey kartal bakışlı avcısı fecrin,
Açmamış güllerin siyah bahçesi...**

Tanpınar'ın birçok şiirinde ölüm, fiziki alemin sembollerine bürünerek kendisini hissettirir. Ufuklara bakmaktan hoşlanan şair:

**Yosun bahçelerin uzak vehminde,
İmkânsız sulara tutuşan gemi.**

Tanpınar, bu gemiyi görür. Onun için ölüm, "boşluğa açılan bir kapıdır." O varlığın sırrını, varlığın içinde bulur. Fakat varlık sadece "görülen" şey değildir. "Görülen" in içinde, "görünen" bir şey vardır. Bu uzaktan da olsa mutasavvıfların "tecelli" fikrini hatırlatır. Hakk'ın varlığının çeşitli şekillerde ortaya çıkmasıdır.

Şair, "Musiki" de öz varlığın sırlarıyla karşılaşır. Sesler içinden bize bir meleşğin uzandığını hisseder gibi oluruz. Fakat bunun ne olduğunu açık ve seçik olarak bilemeyiz. Şair hayretle sorar:

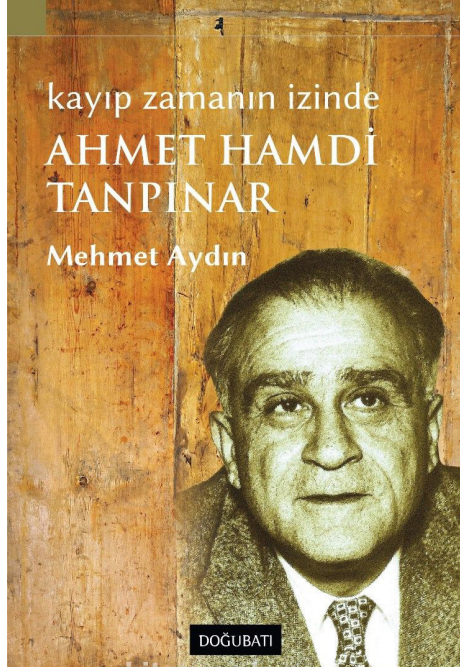
**Kimdir yıkananlar bu loş çeşmede,
Tekrar doğar gibi ay ışığından...?**

Bunun cevabı, ihtişamlı bir izlenimden ibarettir.

Bir altın uçuşum derinleşmede,

Biz yıldızlı yaz geceleri gökyüzüne bakarken de aynı izlenimi duyar, hisseder ve bu "altın uçuşumuna" nereden, nasıl ve niçin fırlatıldığımıza hayret ederiz. Musiki de ses; şiiri, sanat vasıtasıyla varlığın sırlarına yaklaşıyor ve insan ruhunun trajedisini en güzel nağmelerle anlatır.

**Çarpınan bir ruhum artık,
Bin hasretle delik deşik,**

**Uzak, hayret burçlarında,
Neva'nın, Ferahfeza'nın.**

Musikinin veya yıldızların, bize hem hissettirdikleri hem de gizledikleri şey nedir? Neden bir buzlu cam, bizi çok yaklaştığımız ebedi sırlar aleminden ayırır? Bunu bilmiyoruz. Sadece harikulade, acayip bir alemin ortasında, ölüme mahkûm, güzellik ve aşkla kalbi şiddetle çarpan, düşünen, duyan, seven, kavga eden, meydana getiren dağlardan ve denizlerden daha mükemmel yaratılmış, varlıklar olduğumuzu fark ediyoruz. Günlük hayat, sıradan hayat, bize varlık bilmecesini, sırrını unutturuyor. Fakat hakiki sanat bizi yeniden, asıl kaynaklarla karşı karşıya getiriyor.

Biz sonsuz uçuşumda uyanmış gibi bir-

O derin sukutların aydınlattığı anlar.

Yeniden duymaya ve düşünmeye başlıyoruz. Tanpınar'ın şiirleri bize, gerçek sanatın ne olduğunu güçlü bir biçimde hissettirir. Onun şiirlerini, sanat vasıtasıyla temel kaynaklara yaklaşma diye nitelendirebiliriz. Tanpınar'ı okurken, bugünkü Türk şairlerinin, bu kaynaklardan ne kadar uzaklaşmış olduklarını ve şiiri bulamayacakları yerlerde aradıklarını da anlıyoruz.

*Kaynaklar: Edebiyatımız içinden, Mehmet Kaplan / Bütün Şiirler, Ahmet Hamdi Tanpınar